

УДК: 821.163.41.09-96 Milošević N.
Примљено: 18. априла 2010.
Прихваћено: 25. маја 2010.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 2/2010.
год. 17. vol. 28.
стр. 283-296.

Жељко Симић

АНТИНОМИЈЕ ПОЛЕМИЧКОГ ДИСКУРЗИВИТЕТА

Сажетак

У овом огледу аутор, поводом постхумног објављивања зборника критичко-есејистичких текстова *Буктиње* Николе Милошевића, подробно анализира *Метод* овог мислиоца, чије је богато и разуђено филозофско и књижевно-теоријско дело оставило упечатљив траг у српској духовној култури друге половине двадесетог и прве деценије овога века. Аутор покушава да устврди да је Милошевић, апсолутизујући властиту методу коју карактерише конзистентно трагање за противречностима унутар неког филозофског система или неке књижевно-уметничке структуре, помоћу којих, с друге стране, открива идеолошку или психолошку позадину одређене епистемолошке некохерентности неког дела, уобличио контуре једне специфичне *негативне гносеологије*. Аутор у овом тексту покушава да демистификује формулу Милошевићевог *полемичког дискурзивитета*, и да при том одреди вредносне домашаје тако етаблиране рецепције културних творевина.

Кључне речи: полемички дискурзивитет, гносеологија, епистемологија, епистема, антиидеологизам, метод, редукционизам, антиномичност.

*

Приређивачки концепт књиге *Буктиње* — без сумње изузетно пажљиво промишљен — обавезао је читаоца на једну активнију, такорећи мета–литерарну или мета–теоријску будност у разумевању и вредновању понуђеног штива. Одмах дефинишући употребљени прилог „мета“, рецимо да је напосто реч о томе да

претензија понуде својеврсног пресека тематске укупности есеја и рецензија Николе Милошевића неизоставно подиже раван очекивања са питања појединачне успелости неког конкретног критичког захвата овог аутора, на питање изгледа и домета могућне конзистентне рефлексивне позиције са које се такви захвати партикуларно упућују. Другим речима, сматрамо да овако састављен зборник текстова хотимично провоцира следеће упитаности:

Да ли се може говорити о јасно профилисаој, аутентичној гносеолошкој (дакле сазнајној или сазнавајућој) варијанти опхођења према епистемолошком *струјању* (дакле иманентној *манулулацији* знањем, о којој после, рецимо, Фукоових увида не може бити спора да је као какав тајни код субјективног експанзивитета увек присутна у свакој разради исказа „Ја знам“ или „Стање дате појаве је управо такво како ја тврдим“)?

Није ли Милошевић све време властитог ангажованог вредновања битних дела и активизама своје и непосредно претходеће епохе заправо исписивао нешто што ћемо назвати својеврсном продуженом, па и крајње принципијелно недовршеном *формулом резистенције* на искушења заводљивости теоријских система — будући да сâм готово да није преступао улогу критичара, што значи просвећеног реципијента, а не бар декларативно иновирајућег „примарног“ ствараоца?

Уколико је одговор на горња питања потврдан, неминовно следи и непознаница о начину реализације, односно структуралног пласирања такве једне прикривене формуле — при чему модус „формуле“ овде за нас значи: реч је о форми *употребљиве препоруке*, насупротив форме *конкретног наговора*. А будући да верујемо да таква формула постоји, не оклевајући можемо истаћи једну њену појавно упадљиву карактеристику коју због лаке уочљивости сме-мо, верујемо, третирати као аксиом: наиме, ако је има, таква Милошевићева формула је *полемички дискурзивна*. Овом синтагмом напросто одмах наглашавамо да у типичном Милошевићевом дискурсу заправо није реч о дијалогу — у којем би се случају, бар како дијалог овде замишљамо, одвијала размена између два равноправно елаборисана приступа — него о маниру својеврсног Милошевићевог такорећи „инсталирања“, и потом импловивног преиспитивања, у језгро широке и све шире социо-културне радијације коју, по горе прозваном закону епистемолошког струјања или притиска, неминовно ствара претензија изабраног заговорника ма којег „знања-о“ да нас увери у сопствене постулате и сугестије.

Најзад, уколико се пронађе да је Милошевић заиста настојао и успео да уобличи такву једну доследну, позадинску анти-систем-

ску формулу, остаје нам да се одредимо према њеној ваљаности, то јест интактности пред искушењима „системског“ расуђивања која, верујемо, почивају у средишту пропулзивности сваке логички–убеђујуће егзекуције.

Закључимо: покушај одговора на ова питања представља композициони оквир нашег осврта на *Буктиње* Николе Милошевића.

**

Поновићемо: пишући о књизи *Буктиње* не можемо олако прећи преко чињенице њеног постхумно приређеног карактера. Овим, међутим, уопште не мислимо на персонализовано адресирање и вредновање успешности приређивачког напора, него на изузетно срећну, иако наизглед парадоксалну, чињеницу да смо захваљујући тужно–свечаном поводу (обележавања годишњице рођења преминулог аутора) заправо добили дело које је саздано на посебној врсти концептуалне усредсређености, односно нескривености, која, устврдићемо, круцијално изостаје у опусу самог Николе Милошевића.

Још тачније, управо чињеница да таква позајмљена концептуална усредсређеност с лакоћом постаје природним комплементом садржаја којег обухвата, нама говори да она не да изостаје у ауторизованом опусу, него је својеврсном наменском цензуром оданде *уклоњена*. У том смислу, штавише, не само да можемо рећи да су *Буктиње* можда и најуспелије (!) Милошевићево дело, него и да као ниједна друга његова студија омогућавају јасан поглед на суштинске вредности и недостатке књижевног поступка овог аутора. Одмах ћемо ближе објаснити.

Свако иоле пажљивије читање ма којег низа Милошевићевих критичких есеја утврдиће да дословно сваки понавља исту ритмичку матрицу излагања која практично реализује оно што смо назвали *стратегијом* или *позицијом полемичког дискурзивитета*. Након што је, наравно, изабрао предмет анализе по афинитету о чијој ћемо могућно доследно мотивационој позадини избећи претпоставке, Милошевић у својеврсној првој фази најпре контекстуализује идејни хоризонт третираног штива и уједно веома брижљиво образлаже ставове аутора којег проучава, те затим настоји да препозна и екстрахује његову интерпретативну једначину која, јасно, увек има карактер скелетног и формативног нивоа операционализације идејних претензија.

Укратко, ова припремна деоница Милошевићевог поступка тендира поистовећивању не само с ауторовим углом гледања, него најпре са — и ово је Милошевићев одсудни маневар — социо–психолошким контекстом за који се у Милошевићевом виђењу редовно испоставља да је *стварни* детерминишући, односно полемички ентитет (те тако одлучно одбацује домен обезбеђен оним што је познато као став задржавања на текстуалности).

Другим речима, Милошевић неизоставно подразумева извесну позадинску решеност којој је конкретна реализација у разматраном тексту не само демонстративни полигон убеђивања, него и својеврсна фингирајућа фасада која мање или више прикрива скривене мотиве — отприлике као у психоаналитичком сумњичењу свеколике културе да није ништа друго до колективни начин разрешења неуротских комплекса. Оваква уводна препарација штива, наравно, није случајна, будући да непосредно истиче (или придаје) такву интонацију третираном тексту у односу на коју се потом лако и складно остварује оно што можемо назвати другом фазом Милошевићеве аналитике.

Реч је о таквом особеном захвату демистификације који се, услед редовности појављивања, ваљда без сумње показује *главном тезом* у фактички сваком Милошевићевом есеју — толико да се, без обзира на област, појаву или аутора којег приказује, демистификујући епilog напослетку намеће *као сврха по себи*, којој је подређен сав претходни уложени труд. Тако се испоставља да Милошевићеви критички есеји заправо представљају особену *пропедеутику за дозревање фундаменталног импулса демистификације* у читаоцу — импулса за који, чини се, Милошевић имплицитно сугерише да је круцијални чинилац исправне гносеолошке оријентације, барем у модерном свету.

Но како демистификација или, простије речено, разобличавање *стварних* сугеришућих интенција, у суштини значи доказни поступак против злоупотребе или зачаравања когнитивних процеса уопште и критичког расуђивања посебно, то се за једину употребљиву демистификујућу стратегију логично намеће откривање *неконзистентности* консекутивних линија мистификујуће понуде (или бар мистификујућег аспекта у понуди). То у практичном задатку значи да је потребно осветлити потенцијалне шавове или каузално нелегитимне прелазе преко којих се стварној интенцији (локализованој и, у крајњој линији, партикуларно–интересној) придодаје неосновани вишак потребан да оствари сугестију интегралности, односно преко којих се критичкој будности у читаоцу

— то јест, шире, публици — протетички намеће привид заокружености и открића наводног истинитог поретка ствари.

Испуњавајући овај задатак који логично происходи из премисе демистификујућег импулса, централни део и основна носивост Милошевићевог поступка састоји се у заокрету према самоувереном, аподиктичком демонтирању онога што испрва прозива као *противречност*, *недоследност* и *неконзистентност*¹⁾, да би се потом показало као суштински интересна примеса коју Милошевић неселективно сврстава у категорију *идеолошке* дисторзије (чак и када је, на пример, реч о процени ауторове психолошке девијантности коју овај по Милошевићевом схватању наткомпензује идејном конструкцијом; у ствари, чини се да је сам механизам наткомпензације за Милошевића *идеолошки*).

Тамо где Милошевић открива „напрслине“ (један од његових радо употребљаваних термина) у мисаоном „здању“ третирањих аутора, редовно се, под притиском оног што би требало да нас увери да је незаводљиво неутрална критичка осетљивост, појављује као *идеолошка мезгра*. Тако се у блиском сазвучју есејистичких јединица репрезентативног скупа есеја Милошевићевог опуса заправо јасно указује присуство једне строго темпериране критичке будности; ова, пак, кореспондира са циљем којег као да сама тражи попут детектора, те га, јасно, и налази и преко њега се потврђује: она у свем свом полету заслужује назив *суштинског антиидеологизма*, напосто зато што су сви „противречни“ или „недоследни“ отклони на које указује, по њој идеолошког типа.

1) У *Буктињама*: „[Толстојева солидарност] са погледом на свет његове јунакиње омогућава нам увид у скривено, *тамно наличе* оне оптимистичке етике коју је он иначе јавно проповедао.“ (стр. 31; наш курзив) „Није то, међутим, једина противречност у белешкама што их је Достојевијски сачинио крај стола на коме су почивали земни остаци Марије Дмитријевне.“ (40) „Међутим, има и нечег противречног у концепцијама Виктора Шкловског.“ (76) „У Бахтиновом... строгом систему мишљења постоји и једна прилично очевидна несагласност... [која] показује да је чак и овај иначе ретко умни и образовани аутор по свој прилици био жртва извесних предубеђења.“ (99, 129) „Међутим, ако је Лав Шестов добро запазио да религијска филозофија Берђајева и Лоског није довољно доследна, ова двојица су добро запазили да ни с религијознишу Шестовљево филозофије нешто није у реду.“ (151) „Овај несклад између имплицитне и експлицитне линије тумачења у роману, огледа се и у неким другим видовима књижевне структуре *Браће Карамазова*.“ (230) „Ова *позрешка у камуфлираном резоновању* филозофа слободног духа [тј. Берђајева] упућује нас, најзад, на оно што, у крајњој линији, стоји иза свих тешкоћа са којима се борила његова мисао.“ (296; наш курзив) „Тако је и он [Берђајев, као и Бергсон] подлегао искушењу хипергенерализације — једног особеног начина деформисања предмета спознаје, карактеристичног за *особе подложне предрасудама*.“ (312; наш курзив). „И управо ту треба тражити основну логичку грешку овог филозофа: Лав Шестов је појам морала свео на његову фарисејску, формалистичку варијанту... Морамо се питати шта је разлог ових овако очигледних неусаглашености у структури Шестовљево критике морала?“ (332–3). Итд.

За откривање тог закључног члана — *антиидеологизма* — у плану којег смо изложили свакако је заслужан ванредно успели избор есеја у оквиру својеврсне антологије коју чине *Буктиње*. Реч је о томе да ни у једној другој Милошевићевој студији заправо и не можемо с довољно аргумената тестирати својство које смо овде издвојили. Наиме, тек тематски распон који на *једном* месту обезбеђују *Буктиње*, и, можда још и важније, омогућавање такорећи узајамног „озвучавања“ тема античке, руско–хришћанске и ничеанске заокружене доктрине хуманитета, разветно уоквирују довољно простран домен који допушта потврдан одговор на питање да ли Милошевић доследно примењује извесну сопствену гносеолошку платформу која се имплицитно може сматрати конкурентном онама које тестира.

Закључимо: Милошевић заиста поседује аутономну, доследно примењивану филозофску и гносеолошку перспективу, такву да је, међутим, не само карактеристично открива његова критичарска метода, него је та перспектива управо *и садржински* потпуно зависна од методе особеног критичког против–става. Покушаћемо да размотримо консеквенце оваквог садржинског порекла и одређења.

Чак и да не знамо ништа о простору и епоси Милошевићевог ангажовања, његово дело би, укључујући, наравно, и *Буктиње*, заслужило статус споменика упозорења на панидеолошку пошаст последња два века цивилизације Запада. Оно што, међутим, представља опасност за антиидеолошку осетљивост која спонтано прераста у образац макар и искуствено оправданог, али такорећи формализованог *априорног очекивања идеолошког присуства* у свим производима мисли које претендују на досезање ранга аксиоматике (или бар веродостојне дијагностике потреба хуманитета), јесте својеврсно догматско контаминирање методолошком критичистичком искључивошћу.

Са готово драмском градијацијом обухвативши не само најшири могући повесно–тематски распон (од античке мисли до антикомунистичког револта), него и, још важније, крајње релевантан пресек (преко врхунски репрезентативних представника) битних оријентација у покушајима да се промисли људски идентитет и финалитет — *Буктиње*, сматрамо, вероватно и нехотице откривају контуре повременог критизерског профила њиховог писца. Оно

што, наиме, у односу на једну тему може сачувати изглед уздржане скепсе, овде у укупној, готово монотоној доследности каткад поприма изглед дословно *идеолошког* или програмског скептицизма.

Код Милошевића, чини нам се, бива тако да метод који је испрва с искуственом утемељеношћу мобилисан у одбрани од полипа и софистерије интелектуалног утилитаризма и идеологизма, напоследку мутира у у пресумптивно—предвидљив садржај. Након што у узастопним закључцима који ефектно поентирају пронађене противречности и недоследности разматраног штива почнемо да разабрамо понављање погледа на стварност којег заступа Милошевић, у нама се неминовно утврђује (и потом се увек изнова потврђује) очекивање какав заправо *мора* бити корективни исход његових критика, без обзира на коју се појаву или став односиле.

На овом месту се нећемо упуштати у психоанамнестичке претпоставке (у којима се сâм Милошевић веома спремно предаје) зашто долази до оваквог прерастања методолошке детективности у садржинску филтрацију и мотивску ригорозност просуђивања. Закључићемо наш осврт таквим поткрепљењем изложених запажања које ће уједно укратко оцртати и оно што сматрамо вредносним знацима унутар којих и у односу на које бар ми лоцирамо домете Милошевићевих есеја.

Из већ изложеног сасвим је јасно да монолитна доминација методе у Милошевићевим есејима нужно у битном одређује не толико успелост, колико још и пре начелну примереност судова и сегмената у поступку. Чак и ако апстрахујемо историјски релативизовану вредност откриваоца многих жижних тема и инспирација чије датирање у српској култури почиње са њиховим увођењем управо од стране Николе Милошевића, остају непроцењиве и у глобалној разноврсности такорећи недостижне лакоћа, прегледност, јасност и интригантност с којима он приближава третиране појаве. Дух ненамештеног посвећеништва и страсти у Милошевићевом приступању носи својеврстан иницијатички квалитет који је данас, најалост, у сувопарности и каријеристички оријентисаним техничким стандардима готово изгубљен.

Но када Милошевић пређе на пуну методолошку примену свог прикривеног гносеолошког модела (чија је очигледна — бар нама — доследност у неку руку такође вредна поштовања), тада је већ и логички неминовно да прелиминарна успелост априори

буде ограничена једноставним критеријумом: зависношћу од тога колико је предмет Милошевићеве анализе *заиста* по себи (мотивационо, тематски, и у односу на коју сферу интенционално и експланаторно реферишући) такав да је према њему оправдана, и у којој мери, примена идеолошког сондирања. Погледајмо на неким примерима.

Тамо где је све оно што Милошевић подразумева под идеолошким уделом у реализацији креативног или ангажованог покрива неоспорно, тада његова кадрост и ерудицијска опремљеност за минуциозно кретање трагом позадинских решености показује пуну прикладност, и резултати су импресивни — као, на пример, у есеју „Буктиње. Јан Палах, *Sub Speciae Aeternitatis*“. Овде је, наиме, предмет анализе заправо феномен самоубиства које је, наравно, као акт само егзекуција динамике претходних интрапсихичких стања, индукованих збивањима која са конкретним околностима суицида углавном немају много везе, а која треба расветлити да би се чину пронашло стварно значење. У погледу таквог тематског контекста, све методолошке врлине — па и оно што назиремо као Милошевићев *Weltanshaung* који фундира његов гносеолошки модел, о чему можемо само навестити у следећем одељку — долазе до изражаја: укрштање лонгитудиналног и трансверзалног сагледавања, суптилно уношење у психодинамска укрштања и супституацију која је основ идеолошких померања, те поткрепљеност примерима.

Али, када се Милошевић упусти у преиспитивање генезе једног крајње сложено мотивисаног система, па уз то и са дубоко баштињеним залеђем на које се заправо продужава, какав је на пример Берђајевљев — *тада је његов модел у великој опасности да промаши у упорном настојању да редуccionистички сведе механизам расуђивања на идеолошку, или чак психопатолошку компензацију*. Тако се испоставља готово апсурдно непримереним да се рационалистички критикује неутемељеност Берђајевљевог „религиозног оптимизма“ — као да сам по себи религиозни импулс није априори увек оптимистичан: Берђајевљева варијанта је само један пример, и зашто упућивати салву *логичких* примедби нечему што је унапред и легитимно себе дефинисало као алогично? Типична Милошевићева примедба коју непрестано варира: да Берђајевљева филозофија слободног духа усклађује своје делове често помоћу простог апеловања на оно што је ирационално, отуда уопште не делује убедљиво — јер није ли тај састојак ирационалитета „проблем“ сваког религиозно оријентисаног доживљаја и расуђи-

вања, против којег Милошевић очигледно избегава да се отворено изјасни?²⁾

Најзад, на истом примеру се повремено може с правом учинити да *тоталност* критичке полемичности поприма *профил решености на дисквалификујући обрачун и остраказам*: Милошевићу уопште не пада на памет да као атеист и скептик допусти право на религиозно убеђење (или да га, бар, попут Вилијема Џејмса, третира неутрално као легитимно „искуство“) него на примеру Берђајева као да жели да изведе мотивациони егзорцизам религиозног порива.³⁾ Тако се — морамо тако рећи — „спушта“ на ниво највулгарније псеудопсихоаналитичке аргументације када из веома субјективно интерпретираних детаља из живота руског мислиоца (исти је поступак и у случају Шестова) изводи *дефинитиван* закључак о његовој идеолошкој патогенези: за Берђајевљево апотеозу стваралаштва налази да јој је порекло у тежњи да се изађе из иманентног круга стварности, „а сама та тежња проистицала је логично из душевног склопа Николаја Берђајева, душевног склопа једног benignог аутсајдера у психолошком значењу тог израза.“⁴⁾

Најзад, опомињући се ограничениости простора, можемо још као индикативну употребу непримерене аргументације навести и

- 2) Истога је нивоа и индикативна примедба на „недоследност“ Достојевског који се, ваљда као свако људско биће, колеба у погледу неизвесности посмртног статуса док седи поред одра своје покојне супруге — јер је управо то колебање сведочанство о дозрелости за оно што Јасперс назива „граничном ситуацијом“. Милошевић, пак, у понесености употребе свог критичког модела указује на „сумњиво“ место: „Психолошки је занимљиво и питање: ‘да ли ћу се видети са Машом?’“ Након чега следи коментар којим „хвата“ Достојевског у противречју: „Онај ко је заиста уверен да осим овог земаљског постоји и нека друга, небеска раван у коју одлазимо кад завршимо живот на овом свету, не поставља себи оваква питања.“ (Буктиње, стр. 41) Примера оваких „недоследности“ је много, али нам, наравно, простор не дозвољава да их више наводимо.
- 3) И не само религиозног порива. Да Милошевић доследно и по сваку цену спроводи сузбијање сваког алогизма и у другим делима, можемо поткрепити веома slabим избором аргументације на сличном месту у *Психологији знања*. Тамо се Милошевић сврстава уз крајње ортодоксни (и, право говорећи, одавно превазиђени) логички позитивизам Морица Шлика када треба да оповргне право на Бергсонов интуicionизам, односно оно што квалификује као „мистичку спознају“. Овај нам је пример, међутим, посебно занимљив стога што су докази припадника Бечке школе заправо такви да неселективно одбацују сваку употребу појмова која није операционално-функционално дефинисана, па тако и саму Милошевићеву реторику. Осим тога, поштено-консеквентна употреба Шликовог поступка у суштини одбацује сувислост поетског језика у идејним поручивањима, те је тако и Ничеов и Достојевскијев напор за њих углавном бесмислен. Али таква консеквентна употреба Милошевићу не треба — било је довољно пронаћи начин да се оповргне сам *корен* Бергсоновог расуђивања. Дистанцирање преко неминуовне противречности, пак, код самог Шлика, остварио је Милошевић преко изненађујућег критичког закључка: да је и сам Шлик „постао жртва својеврсног епистемолошког оптимизма“ (Никола Милошевић, *Психологија знања*, Нолит, Београд, стр. 436.) Прескачући след извођења овог осврта, можемо одмах рећи да оптимизам Милошевић нигде није опраштао, а понајмање епистемолошки.
- 4) Буктиње, стр. 320.

слично интонирано пребацавање Бахтиновој инаугурацији идеје „полифонијске“ структуре битних литерарних остварења, чији је репрезентант или чак утемељитељ Достојевски. Подсетимо: Бахтин је устврдио да, за разлику од „монолошке“ структуре већине романа, у којој је свеколика нарација и идејна динамика подређена или еманирана из визуре сагледавања главног лика, Достојевски заправо исписује дозревање аутентичне самосвести према којој су све сукобљене идеје (па и ликови) у роману заправо равноправне све до климакса њиховог синтетског урванотежења у особеној Достојевскијевој хуманости: ликови Достојевског, тврдио је Бахтин, никад нису „завршени“ изнутра, јер ни самосвест не може да се заврши изнутра. Реалну утемељеност ове идеје плуралистичких гласова, међутим, нешто у Милошевићевом дискурсу не може да прихвати⁵⁾.

Након неизбежне упитаности (Милошевић: „Морамо се, међутим, питати има ли и полифонијска књижевна структура своју идеолошку претпоставку, и, ако је има, где би је требало тражити?“), Милошевић се упушта у доказни поступак којим — сумирамо — показује да је и *прави* Достојевски ипак заговорник „унилатерарног“ или монолошког дискурса, те да су све остале збуњујуће снажне фигурације крајње опречних мишљења посуђених ликова из романа (дакле оно на шта се Бахтин позива) у ствари бледи покушаји да се драматски јаче истакне веродостојни „монолошки“

- 5) Да Милошевићев *метод* ову идеју не може лако да толерише сасвим је јасно: агонални плурализам равноправно дочараваних мишљења и концепата фактички одмах одбацује умесност брзоплето упућиваног критеријума „непротивречности“: па Достојевски је управо и замислио да сваки од браће Карамазов противречи другом! Но и овде је Милошевић прилично вешто пронашао изотоп свог методолошког начела: уместо за логичким противречностима и несагласностима, он у оваквим случајевима трага за *мотивацијским* недоследностима ликова — при чему је, јасно, у великој мери арбитрарно-субјективно шта ко сматра мотивацијски доследним. И наравно, овде се убрзо испоставља да право на мотивацијску доследност има *један* фаворизован гносеолошки модел који је — опет само нагвестимо — најближи реторици Дмитрија или Ивана Карамазова. Тако је лик Аљоше унапред припремљен за „недоследност“. Милошевић тврди да у психолошком и идеолошком профилу Аљоше нема готово никаквих значајних и сложенијих, како каже, „засенчења“ — зато што је, устврдићемо, превидео да, бар док тумачи Бахтина, основна коректност захтева да се уважи бахтиновска идеја према којој се, да употребимо исти термин, „засенчује“ искључиво дело у укупности. „Аљоша Карамазов је правилинијска, једносмерна, монотона уметничка творевина“, пише Милошевић. „Читалац живи у непрестаном очекивању да види нешто стварно ‘карамазовско’ у Аљоши, али се његова очекивања редовно изјаловљују.“ (*Буктиње*, стр. 191). Наравно, овде је реч о Милошевићу као читаоцу, и о очекивањима његовог критичарског метода и гносеолошког погледа на свет. И, нажалост, већ смо припремљени на очекивање разлога пишчевог „пада“: „Лик Аљоше Карамазова носи врло видне трагове извесних пишчевих приватних, полемичких пројекција... начин изражавања Аљоше Карамазова и иначе је, највећим делом, баналан, једноличан и извештачен... Његове мисли на крају романа су неопростиво баналне, сладуњаве и стереоптипне... У том књижевном лику, и око њега нема *ниједног* детаља који би остављао утисак пластичности и индивидуалности.“ (*Буктиње*, стр. 193, 198; наш курсив)

Достојевскијев глас. При том је крајње упадљиво да се за поткрепљење ове тезе Милошевић до краја есеја упушта у дугу анализу искључиво оног дела Достојевског које је формом заправо исповедно—монолошко (*Забелешке из подземља*) те тако неминовно с великом рељефношћу истиче један глас, до којег је, по личном признању, Милошевићу заправо и највише стало (наиме, *Забелешке* су за њега најуспелије дело Достојевског).

Управо се питајући какав је то глас којег идејно—идеолошки репрезентује јунака *Забележака*, довршићемо овај осврт.

Као што смо већ више пута нагостили, доследност примене Милошевићевог метода дугује утемељености у прикривеном расејавању једног гносеолошког становишта који је обавезује. Одмах морамо истаћи: то становиште, или тај поглед на реалност који се пробија у овако изврсно сумираној збирци какву чине *Буктиње*, сам по себи безусловно је легитиман — штавише, могућно је да би он, да је икада отворено образложен, носио веома велику вредност. Невоља је, међутим, у томе што Никола Милошевић никада није понудио сопствену гносеологију, иако је ову имплицитно и, како смо видели, задивљујуће пасионирано провлачио кроз све своје критичке радове. Модел критицизма доводио га је при том дотле да критичким захватима „бруси“ и изолује туђа становишта све дотле док она не проговоре *искључивошћу* која, истина, одговара Милошевићевом афинитету, али објективно често представљају само један сегмент размишљања третираних аутора (наравно, ово је много упадљивије код романсијера него код идејно монолитнијих мислилаца). Овде се свакако не можемо упуштати у одгонетање карактеристика Милошевићеве гносеологије или егзистенцијалитике, али читаоцу засад можемо као на пријентуре указати на неколико навода до којих је Милошевић стигао тако што, одстрањујући оно што сматра „недоследностима“, или упињањима да се избегне „монолошка“ одређеност, с очигледним задовољством утврђује као откриће *најдубљег слоја* или егзистенцијалног супстрата расуђивања даровитих стваралаца.

„Носио је, дакле, Толстој негде дубоко у себи и једно скривено, мрачно сазнање које је коренито доводило у питање његова етичка и антрополошка начела“, открива Милошевић, а затим полетно посуђујући артикулацију дефинише то дубоко скривено Толстојево сазнање: „Светом не управља ни нека промисао, а ни

слободна воља других бића, већ нека слепа нужност која неумољиво одређује све оно што нам се у животу збива.⁶⁾

Или: „У *Записима из подземља* Достојевски нуди алтернативу Чернишевском: не неку хришћанску визију људске природе, већ гледиште по коме је човек и када је лишен било каквих спољашњих стега непоправљиво ирационално биће које страсно воли патњу, која са своје стране није ништа друго до разарање и хаос.“⁷⁾

Треба још приметити и ову карактеристику: свако оно мишљење или доживљај стварности који одбијају да признају примат оног што, на пример, симболизује уметнички „убедљиви“ Рогожин („оличење оног одвратног паука и оне мрачне, бесмислене, вечне силе што управља светом“⁸⁾) извесно су осуђени на Милошевићево одлучно одбацивање као илузионих, комплексивно и шарлатански наткомпензативно мотивисаних — такав је, рецимо, и Шестов (с којим се Милошевић слаже све док се задржава на полазним не-оптимистичким основама безнадежности или „обескорењености“), коме је свакако *нека биографски непозната лична несрећа* предодредила окретање ка тертулијански безусловној вери у апсолут, а такав је, видели смо, и Берђајев који је, чини се по страсти уложеној у побијање његових спекулација — и из разлога који заслужују можда да буду предмет целе једне студије (која би можда учинила оно што Милошевић није: да екстрахује развијени облик његовог без сумње дубоко истанчаног доживљаја човека и стварности) — нека врста Милошевићевог антипода. Зашто је тако — овде можемо само пустити читаоцу да с нама нагађа или наслућује уз, рецимо, овај навод: „Једино логично решење класичне дилеме зла — одбацивање Бога — Николај Берђајев није хтео и није могао да прихвати. Најдубљи узрок за погрешност скривене аргументације којом се брани егзистенција Бога у филозофији слободнога духа треба, дакле, тражити у нечем што је пре свих аргумената: значи у извесним предрасудама.“⁹⁾

Чини се да Милошевић заправо никада није прихватио две могућности које иначе не слове као нелегитимне у теоријском расуђивању: прво, рецимо, Дериде и његових следбеника да се сва мисаона штива добронамерно прихватају као равноправна игра текстуалног завођења и да се у њима траже квалитети таквог завођења, и друго, оној које би могли заступати заговорници има-

6) *Буктиње*, стр. 35.

7) *Исто*, стр. 50.

8) *Исто*.

9) *Исто*, 296.

нентне посебности стваралачког чина попут Ингардена или овде помињаног Бахтина — *да стваралачки чин ипак онајвише представља аутономан продор усмерен финалном назирању неког још непостојећег стања, а не реактивну последицу, то јест одјек контекстуалне заданости.*

Напоследку, не знамо да ли је довољно логично претпоставити да онај ко суверено препознаје туђу предрасудност на основу тога што верује да располаже веродостојним доживљајем, такође верује и да сам сумњи у предрасудности измиче.

Милошевић бар у једном случају, чини се, у то није сумњао — у свом властитом. Ми, пак, верујемо да разлози за такву његову лишеност сумњи у сопствену ослобођеност од предрасуда заслужују да буду темељно проверени — али не да би били оповргнути, него да би и оно *позитивно* знање о игри са животом и трајањем којим је овај велики мајстор располагао, постало део и наших вредности.

ЗАКЉУЧАК

Књига *Буктиње* Николе Милошевића представља парадигматично дело за читав хетерогени опус овог филозофа, есејисте и књижевног теоретичара, чије књиге, готово безостатно, обележава својеврсни антиномични полемички дискурзивитет. Анализа ове постхумно објављене књиге, као и свих претходних уосталом, демистификује Милошевићев методолошки конструкт који се, будући баш што је такав – конструкт, састоји од неколико препознатљивих фаза: у првој, овај филозоф најпре контекстуализује идејни хоризонт третираног штива, да би потом у идеолошким или психолошким чиниоцима налазио узроке инкохеренције неког дела, односно једне епистеме. Из овако постављеног и утемељеног методолошког апсолутизма проистиче једна аутентична, доследно примењивана филозофска и гносеолошка перспектива. Та је перспектива управо и *садржински* потпуно зависна од методе особеног критичког против-става. Када се Милошевић упусти у преиспитивање генезе једно крајње сложено мотивисаног мисаоног система, тада је његов модел у великој опасности да промаши циљ, у упорном настојању да редукционистички сведе механизам расуђивања на идеолошку, или чак психопатолошку компензацију. Никола Милошевић никада није понудио сопствену систематизовану гносеологију, иако је ову имплицитно и пасионирано провлачио кроз све своје критичке радове. Модел изоштреног критицизма до-

водио га је притом дотле да критичким захватима «атомизује» и изолује туђа становишта све дотле док она не проговоре искључивошћу која им неретко није уопште иманентна.

ЛИТЕРАТУРА

- Николај Берђајев, *Филозофија неједнакости*, Београд, 1998.
 Николај Берђајев, *Дух Достојевског*, НИРО Књижевне новине, Београд, 1981.
 Николај Берђајев, *О човековом ропству и слободи*, Књижевна заједница Нови Сад, 1991.
 Никола Милошевић, *Антрополошки есеји*, Нолит, Београд, 1964.
 Никола Милошевић, *Идеологија, психологија и стваралаштво*, НИП Дуга, Београд, 1972.
 Никола Милошевић, *Шта Лукач дугује Ничеу*, Слово Љубве, Београд, 1979.
 Никола Милошевић, *Достојевски као мислилац*, Партизанска књига, Београд, 1981.
 Никола Милошевић, *Психологија знања*, Нолит, Београд, 1998.
 Никола Милошевић, *Буктиње*, Задужбина Милош Црњански, Орфеус, Београд, 2009.
 Лав Шестов, *Добро у учењу грофа Толстоја и Ничеа*, НИРО књижевне новине, Београд, 1981.

Zeljko Simic

ANTINOMIES OF POLEMICAL DISCOURSIVITY

Summary

Regarding a posthumous publishing of Nikola Milosevic's memoir of critical-essayistic texts *The Torches*, in this text author thoroughly analyzed the *Method* of this intellectual whose rich and extensive philosophical and literature-theoretical work has left significant impact on Serbian spiritual culture in first decade of 21st century. The author attempted to conclude whether Milosevic established a form of one specific negative gnoseology through apsolutization of his own method. Such method has a characteristic of a consistent search for antinomies within a certain philosophical system or a literature-artistic structure, which enables a discovery of an ideological or psychological background of a certain epistemological incoherency within some work. In this text the author also attempted to demystify a formula of Milosevic's polemic discursivity and, in line with it, to define a normative range of such established reception of cultural achievements.

Key words: Nikola Milosevic, negative gnoseology, polemic discursivity